

МОДЕЛЮВАННЯ ТА АНАЛОГІЯ В СЛОВОТВОРІ

Наталія Мاستилко (м. Умань, Україна)

Номінативна діяльність, пов'язана з практичним оволодінням, пізнанням і віддзеркаленням об'єктивного світу, для людини не вичерпується ні простим відтворенням вже готових найменувань, ні створенням абсолютно нових імен. Історія розвитку будь-якої мови, поповнення її словникового складу, що відображає багатовіковий історичний досвід людини, результат тривалого процесу пізнання навколишньої дійсності, переконливо показує, що лексика мови не може збільшуватися безмежно.

Основним засобом розв'язання суперечностей між обмеженістю мовних знаків і нескінченністю понять, які потрібно висловити остаточною кількістю мовних засобів, є звернення до переосмислення вже існуючих у мові номінативних засобів. Пристосування вже готових мовних форм можливо завдяки здатності людського мислення асоціативно пов'язувати предмети і явища навколишнього світу в результаті спільності ознак і якостей у різних предметів, а також в результаті спільності або близькості створюваних ними вражень [3].

Аналогія проявляється на всіх рівнях будови мови і має основоположне значення для її розвитку і функціонування, дозволяючи тому, хто говорить, легко переходити від корпусу відомих їй форм до створення нових. Принцип аналогії лежить в основі і словотвору, і фразотворення. Аналогія є специфічним, двоїстим за своїм характером явищем, одним із найбільш загальних принципів утворення та функціонування одиниць усіх мовних рівнів, що базується на законі економії мовних засобів і на асоціативному мисленні.

«Аналогія не тільки відігравала значну роль у розвитку мови, але і в подальшому буде брати участь в уніфікації мовних явищ. Це стосується, щонайменше, аналогії в словотворенні, якій доведеться і надалі справлятися з постійно зростаючою кількістю новоутворень» [1].

Розвиток сучасної лінгвістики, її дослідження дозволяють говорити і про когнітивні підстави аналогії, оскільки в її основі лежить когнітивна операція порівняння нового об'єкта дійсності з вже існуючим і названим. У результаті в дії одного з найбільш яскравих типів аналогії – словотвірчої – можна угледіти один із проявів складного взаємозв'язку мови і мислення, тісного переплетення концептуальної і мовної картини світу.

Вивчення аналогії як когнітивної операції, що сприяє поширенню форми, взятої в якості зразка, на інші створювані в тому ж ряду форми, дає можливість уточнити саме словотвір як «відповідальний» за моделювання нових одиниць номінації за зразком старих і в той же час забезпечує в цьому процесі здатність людини наповнювати «старі міхи» новим змістом і тим самим поповнювати сформовані ряди одиниць новими за своїм когнітивному змістом одиницями і взагалі змінювати існуючі правила моделювання одиниць у діахронічному плані [1, с. 77].

Словотворче моделювання є одним їх плідних методів дослідження лексики, так як одночасно враховує і структуру, і семантику окремих лексичних одиниць. Основною його класифікаційною одиницею є словотворча модель.

У лінгвістичній літературі по-різному трактувалося поняття словотвірчої моделі як одиниці системи словотвору. У вітчизняному мовознавстві кінця ХХ століття принципи словотворчого моделювання знайшли реалізацію в роботах ряду авторів (О. Земська, О. Кубрякова, В. Лопатін, Р. Мурясов, П. Соболева, М. Степанова, К. Улукханов). «Словотвір формується, існує і функціонує як галузь моделювання мотивованих (вторинних) найменувань» [2, с. 55]. Утворення нових слів здійснюється в мові в переважній більшості випадків у відповідності з існуючими словами, представленими у вигляді певних зразків.

Разом з тим, словотвір кінця 70-х – початку 80-х років ХХ століття, який розвивався в рамках ономасіологічного напрямку, все більшою мірою орієнтується на динамічні властивості словотворчого процесу, що в цілому

відповідало переорієнтації світової лінгвістики в бік функціональної парадигми [2].

Вихід за межі аналізу пар слів, звернення до теорії мовної діяльності спричинили виникнення у вітчизняному мовознавстві відразу декількох моделей словотворчого процесу. Всі ці теорії об'єднувала установка на те, що динамічна модель словотворчого процесу повинна представляти послідовність розумової діяльності людини щодо створення похідного слова, яка полягає у відображенні явищ об'єктивної дійсності, осмисленні результатів цього відображення (концептуалізації) й у виборі засобів мовної реалізації концептів.

Словотворча модель може також розглядатися як алгоритм, завдяки якому можна отримати бажаний результат – похідне або складне слово. Сюди можна віднести word formation rules генеративістів, трансформаційні моделі, моделі універбації. Такі алгоритми можуть бути або дуже суворими, або, навпаки, мати лише мінімальну кількість обмежень.

У вітчизняному мовознавстві словотвір отримав свій особливий статус, будучи безпосередньо пов'язаним і з граматиною, і з лексикологією. І, дійсно, він демонструє регулярність, що наближається до граматичної.

Розвиток сучасних когнітивних досліджень дав імпульс появі когнітивного словотвору, який розглядає словотворчу модель як стислу формулу певних знань про об'єкти, процеси і ознаки в похідні слова, розуміння яких «у тексті або дискурсі слід вивчати як застосування деяких когнітивних операцій щодо відновлення ... повних структур знань, скороченими аналогами яких вони є» [3, с. 17].

Аналізуючи похідне слово, можна визначити, які ознаки об'єкта включаються в семантичну структуру його позначення і які концептуальні складові утворюють його основу. Очевидно, що похідні слова, утворені за однією словотворчою моделлю, демонструють повторюваність таких концептуальних складових.

Для дослідника важливим виявляється процес, коли з мовної реалізації він намагається відновити всю концептуальну структуру, а також

концептуальну сферу, до якої вона належить, тобто, ніби поєднавши точки на карті, виділити структуру знання, пов'язану певним похідним словом. Когнітивні обмеження малих правил в словотворі як раз і пов'язані з тим, як розподіляється інформація в похідних словах, утворених за кожним із правил, яка інформація повинна бути обов'язково експлікована, а яка – ні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарчук Г. Г. Механизмы аналогии в синхронии и диахронии / Г. Г. Бондарчук. – М.: Изд-во МГЛУ, 2003. – 87 с.
2. Кубрякова Е. С. Что такое словообразование / Е. С. Кубрякова. – М.: Наука, 1965. – 78 с.
3. Кубрякова Е. С. Семантика в когнитивной лингвистике (о концепте контейнера и формах его объективации в языке) / Е. С. Кубрякова // Известия АН. Серия литературы и языка. – 1999. – Т. 58. – С. 5–6.
4. Серебренников Б. А., Кубрякова Е. С., Постовалова В. И. Роль человеческого фактора в языке / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова // Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – 216 с.